

УДК 343.97

Валерій Васильович СОКУРЕНКО,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
ректор Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8923-5639>*

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТ АГРЕСИВНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Було б великою помилкою вважати, що розв'язана росією агресивна війна проти України є винятково міждержавним конфліктом. Російська агресія є атакою на західну цивілізацію. Чим же є західна цивілізація? Кожен, хто хоча б трохи знайомий із засадами суспільного, політичного устрою, правових систем країн – членів ЄС, Великобританії, США, інших представників так званого західного світу, змушений буде визнати, що його осердям є ідеї та практики свободи, відповідальності і людяності. Саме останнє, тобто людяність, є наріжним каменем всього корпусу концепцій ліберального напрямку, покладеного в основу політик країн західної цивілізації. Саме людяність як цінність, прикладне втілення протаго-рівського імперативу про «людину як міру всіх речей» формує деякий етичний мінімум цивілізованого існування, провалля з який криє в собі загрози найглобальнішого масштабу.

Оперування ідеєю людяності – це особливий спосіб мислення, що зрештою початково сформувався саме на європейському континенті як симбіоз античного людиноцентризму, образів і прагнень чуйної до людських страждань совісті, подарованих людству геніями Ренесансу, Просвітництва, Нового часу та навіть Постмодерну з його принциповою заборonoю на будь-яку тотальність, а отже, й утвердження терпимості до різного. У правовій площині – це вимір особистої свободи, особистісної цінності та рівності, демократичності, солідарності й недискримінації, що є втіленням базового закону життя – єдності у багатоманітності.

На протипагу цим цивілізаційним основам початок третього тисячоліття являє світові гротескну та архаїчну для європейського континенту форму інституціоналізації тягlosti минулого, втіленого у недемократичній організації політичної влади в російській федерації, та утвердження соціальних цінностей, значною мірою

протилежних до європейських, західних. Власне, це і не приховується, а навпаки випинається вищим політичним керівництвом рф. Протидія західній цивілізації фактурно декларується у монологічному медійному просторі як національна ідея боротьби у дискурсі, що наочно маніфестує «перевизначення зла» (Х. Арендт) як факт.

У цьому контексті абсолютно закономірним видається те, що Україна, ставши об'єктом російської агресії, зіткнулася із цілим комплексом по суті варварських дій, мотивованих ірраціональною ненавистю до української політичної нації, української державності в її зв'язці із західною цивілізацією. Досить вдало і влучно особливості суб'єктивного рівня детермінації подібних атак на культуру описав З. Фрейд, пов'язавши агресивні спонуки з відповіддю на нездатність відповідати високим ідеалам культури. Саме культурне зречення, на думку дослідника, є причиною ворожості [1, с. 45–47]. І те, що ми спостерігаємо протягом останніх років у діях агресора щодо масових, систематичних атак на цивільне населення, об'єкти цивільної інфраструктури, є яскравим проявом того самого культурного зречення й дегуманізації. Цінність людського життя для агресора, як засвідчує практика, мінімальна.

Усвідомлення цієї обставини виводить на розуміння того, що маса кримінальних практик, які вчиняються в контексті збройного конфлікту представниками російської сторони, мають набувати правової оцінки з огляду на визначений особливий контекст дегуманізації, що пов'язується з реалізацією цілеспрямованої політики держави-агресора проти національної, культурної ідентичності українців. Йдеться про кваліфікацію низки злочинів, що проявляються у вбивствах, незаконних позбавленнях волі, катуваннях, депортаціях тощо, як злочинів проти людяності.

Існуюча ж правозастосовна практика майже цілком ігнорує цю обставину. Але інакше склалася й не могло, наразі категорія «злочини проти людяності» лишається *terra incognita* для вітчизняного кримінального законодавства. І це є великою прогалиною та проблемою для забезпечення адекватності кримінально-правової політики держави в умовах війни.

Натомість означена категорія фігурує в низці джерел міжнародного кримінального права й принципово відрізняється від схожих за об'єктивною стороною і так ґрунтовно документованих Україною воєнних злочинів. Так, у п. «с» ч. 2 ст. 6 Статуту Нюрнберзького воєнного трибуналу злочини проти людяності були визначені як вбивства, винищування, поневолення, заслання та інші жорс-

токі, вчинені щодо цивільного населення до чи під час війни, чи переслідування з політичних, расових або релігійних мотивів з метою вчинення або у зв'язку з будь-яким злочином [2]. Токійська концепція міжнародного злочину (за Статутом Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу) фактично дублювала нюрнберзьку, передбачала відповідальність за три групи злочин: проти миру, конвенційні воєнні злочини та злочини проти людяності з ідентичним визначенням останніх [3, с. 104].

Подальша міжнародно-правова модифікація злочинів проти людяності пов'язується зі статутною базою міжнародних трибуналів по колишній Югославії та Руанді, яка заклала фундамент сучасного розуміння природи цих злочинів у їх взаємозв'язку з політикою держави щодо дегуманізації соціальних груп. Так, наприклад, у Статуті Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді (ст. 3 «Злочини проти людяності») визначається, що «Міжнародний трибунал по Руанді повноважний здійснювати судове переслідування осіб, відповідальних за злочини проти людяності, коли вони відбуваються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення за національними, політичними, етнічними, расовими чи релігійними мотивами: а) вбивство; б) винищення; с) поневолення; d) депортація; е) ув'язнення; f) тортури; g) зґвалтування; h) переслідування з політичних, расових чи релігійних мотивів; i) інші нелюдські акти» [4].

Зрештою, відповідно до ч. 1 ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду «злочин проти людяності» був визначений як будь-яке з діянь, коли вони вчиняються в рамках *широкомасштабного* або *систематичного* нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, і такий напад вчиняється усвідомлено [5]. В «Елементах злочинів» надається опис контекстуального елементу злочинів проти людяності, до яких віднесено: а) контекст *широкомасштабного* або *систематичного* нападу на цивільне населення; б) *наявність відповідної політики держави* чи організації, в межах якої реалізується відповідна систематичність [6].

Звернемо увагу, що злочини проти людяності виражаються в атаках тільки на цивільне населення, такі атаки мають або широкомасштабний, або систематичний характер. І якщо широкомасштабність як ознака діянь цілком може відповідати воєнним злочинам (на що прямо вказано у ч. 1 ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду), то *систематичність* – виключна ознака злочинів проти людяності. Вона означає наявність узгодженості злочинної діяльності, проявлення останньої як особливої політики

держави-агресора щодо цивільного населення України, відповідної легітимації таких дій.

Принагідно варто зауважити, що ознака систематичності атак на цивільне населення не раз констатувалася незалежними суб'єктами оцінювання, про що, зокрема, свідчать доповіді Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування порушень в Україні. Встановленим фактом є те, що «...невибіркові напади російських збройних сил у порушення міжнародного гуманітарного права призвели до жертв серед цивільного населення, а також до руйнування та пошкодження цивільних об'єктів, у тому числі об'єктів, що перебувають під захистом, таких як лікарні та об'єкти культурної спадщини. У багатьох випадках російські збройні сили не вживали можливих запобіжних заходів, щоб переконатися, що постраждали об'єкти не є цивільними. Комісія підтверджує свій попередній висновок про те, що численність таких атак свідчить про закономірність ігнорування російськими збройними силами можливого завдання шкоди цивільному населенню. Нові докази підтверджують попередні висновки Комісії про те, що практика тортур, до якої вдається російська влада в Україні та Російській Федерації, є поширеною та систематичною...» [4]. Крім того у доповіді цієї організації також наголошується: «...Комісія встановила, що повторювані хвилі атак на енергетичну інфраструктуру, починаючи з жовтня 2022 року, були систематичними, широко поширеними та становили частину певної політики, посиляючись, серед іншого, на заяви вищих органів влади Російської Федерації, а отже, ці атаки можуть становити злочин проти людяності» [4; 5].

Таким чином, на території України представниками російської федерації масово вчиняються злочини проти людяності, які вимагають самостійної та адекватної правової оцінки, що ставить на порядок денний питання з реформування кримінального законодавства. Конче необхідним є доповнення Кримінального кодексу України окремою статтею про злочини проти людяності з ґрунтовним описом ознак складу цього злочину, розгортання відповідної правозастосовної практики, забезпечення необхідних передумов для справедливого покарання винних та утвердження правопорядку, в тому числі міжнародного. Цей крок, вочевидь, є необхідним і в контексті синхронізації зусиль України та Міжнародного кримінального суду в напрямі утвердження невідворотності покарання, збереження цивілізаційних основ життя на континенті й у світі.

Утім, невблаганність реальності повсякчас засвідчує: успіх ніколи не забезпечений, він залежить від збігу багатьох обставин,

але насамперед від людської волі, інтелекту і духу. Ані першого, ані другого, ані третього українцям не позичати. Тож з вірою у перемогу!
Слава Україні!

Список бібліографічних посилань

1. Фройд З. Невпокій в культурі / пер. з нім. Ю. Прохасько. Львів : Апіорі, 2021. 120 с.

2. Charter of the International Military Tribunal for the Trial and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis Countries // United Nations : офіц. сайт. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf.

3. Орлов Ю. В. Злочини проти людяності в контексті збройного конфлікту в Україні: визначення, проблеми розмежування із суміжними складами злочинів. *Право і безпека*. 2023. № 1 (87). С. 99–112. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.1.09>.

4. Statute of the International Criminal Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Genocide and Other Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of Rwanda and Rwandan Citizens Responsible for Genocide and Other Such Violations Committed in the Territory of Neighbouring States, between 1 January 1994 and 31 December 1994 // United Nations : офіц. сайт. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/statute-international-criminal-tribunal-prosecution-persons>.

5. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду : від 17.07.1998 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588.

6. Elements of Crimes // International Criminal Court : офіц. сайт. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/ElementsOfCrimesEng.pdf>.

7. Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні. Рада з прав людини. П'ятдесят п'ята сесія. 26 лютого – 05 квітня 2024. Пункт 4 порядку денного. Ситуації у сфері прав людини, що потребують уваги Ради // United Nations : офіц. сайт. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/a-hrc-55-66-auv-ua.pdf>.

8. Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні. Рада з прав людини. П'ятдесят друга сесія 27 лютого – 31 березня 2023. Пункт 4 порядку денного. Ситуації у сфері прав людини, що потребують уваги Ради // United Nations :

офіц. сайт. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/a-hrc-55-66-auv-ua.pdf>.

УДК 343.97

Олександр Маркович БАНДУРКА,

доктор юридичних наук, професор,

академік Національної академії правових наук України,

заслужений юрист України, перший віцепрезидент

Національної академії правових наук України;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0240-5517>

ПРОЄКТ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: КРИТИЧНИЙ ПОГЛЯД

Відомо, що правова система України зберігає динамізм свого розвитку, поєднуючи елементи правового традиціоналізму та інновацій. Правдою є також і те, що кримінальне право і кримінальне законодавство, як і кримінально-правова політика в цілому, все ще перебувають у стані адаптації до викликів війни. По-іншому й не могло бути. Війна – подія екстраординарна за масштабами і якістю тих викликів, що постають перед усім суспільством і державою. Ці виклики відомі, а їх спектр досить широкий: захист життя і здоров'я, честі і гідності, власності громадян України, національної державності, деокупація територій і відновлення державного суверенітету в межах міжнародно визнаного кордону України, збереження історичної, культурної спадщини й довкілля від тієї шкоди, що несе із собою варварська навала – російська агресія. Успішне виконання цих завдань, що мають без перебільшення вітальне значення, немислиме без належного правового забезпечення комплексу заходів як юрисдикційного, так і широкого, загальносоціального характеру. І питання реформування кримінального законодавства, зважаючи на його центральну роль в арсеналі правових засобів у захисті від злочинів війни, цілком закономірно постають в авангарді тих, що становлять зміст правової політики воєнного часу та повоєнного переходу. Тому на особливу увагу заслуговує розроблений та представлений до публічного обговорення текст проєкту нового Кримінального кодексу (далі – КК) України, станом на 25 лютого 2024 р. [1].